

HÜSEYİN MİRZA

(حسین میرزا)

(ö. 1139/1726)

**Safevî hükümdarı
(1694-1722).**

Safevî Hükümdarı Şah Süleyman'ın büyük oğludur. Tahta geçtiğinde yirmi beş-yirmi altı yaşlarında bulunduğuna göre 1668 veya 1669'da doğmuş olmalıdır. Dinî (Şiî) akidelere önem vermesinden ve aza kanaat etmesinden dolayı Molla Hüseyin adıyla da anılır. Çocukluk ve gençlik yıllarını sarayda geçirdiği için kaynaklarda gerek fizik gerek zihnî bakımdan hükümdarlığa uygun bir kişi olmadığı belirtilmektedir.

Babasının ölümü üzerine 14 Zilhicce 1105'te (6 Ağustos 1694) halası Meryem Begüm ve harem ağalarının desteğiyle tahta çıktı. Hüseyin de babası gibi Şeyhülislâm Muhammed Bâkır el-Meclisî'nin etkisi altına girdi ve sûfilik kılıcını onun elinden kuşandı; içki içmeyi, savaş tâlimlerini ve güvercin uçurtma sporunu yasakladı. Mollaların etkisi altında hüküm sürmeye başlayan Hüseyin Mirza'nın saltanatının ilk yılları sakin geçti. Osmanlılar'la iyi geçinmeye çalıştı; hatta 1109'da (1697-98) Basra'nın, urbân reislerinden Benî Müntefik Şeyhi Mânî'in isyanı neticesinde Huveyze aşireti tarafından işgali üzerine burayı kurtararak o sıralarda batıda birçok devletle savaştığı için bölgeyle yeterli derecede ilgilenemeyen Osmanlılar'a geri verdi. II. Mustafa bu dostluktan çok memnun kaldı ve Basra'nın anahtarlarını getiren elçi Rüstem Han'a değerli hediyeler verdi (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 636, 637).

Şah Hüseyin idaresindeki Safevî Devleti'nde sükûnet önce Belücistan'da çıkan bir ayaklanma ile bozulduysa da isyan hemen bastırıldı. Öte yandan Gürcistan'ın Gürcü Valisi XI. Giorgi de isyan etmiş, fakat daha sonra kendini affettirmek için İsfahan'a gitmişti. İslâmiyet'i kabul ettiğini bildiren Giorgi, Gurgin veya Navaz

Han adıyla Kandehar'a vali tayin edildi. Ancak bu tayin halkın çoğunluğu Sünnî olan, ayrıca öteden beri Hindistan'daki Bâbürlü Devleti ile Safevîler arasında tartışma konusu bulunan Kandehar'da büyük bir isyana yol açtı. Gılzey oymağının reisi olan ve Mekke'deki din âlimlerinden "dinsiz Gürcüler"le savaşmak için fetva alan Mîr Veys Sünnîler'i bir araya toplayarak 1708'de isyan etti. Kandehar Kalesi'ni ele geçirip Gurgin Han'ı öldürdü. Bu hadise Şah Hüseyin'i uzun süre uğraştırdı. 1715'te Mîr Veys'in ölümü üzerine yerine geçen kardeşi Abdülazîz'in (bazı kaynaklarda Abdullah) Safevîler'le anlaşma teşebbüsü, Safevî idaresine girmek istemeyen Sünnî Kandehar halkının tepkisine yol açtı. Halkın desteğiyle Mîr Veys'in oğlu Mîr Mahmud Kandehar'ın idaresini eline geçirdiği gibi Herat civarındaki Abdâlî kabileleri de ayaklanıp ona tâbi olmuştu. Öte yandan kuzeydoğudan Özbekler Safevî topraklarına girmişler, Maskat Arapları ise II. Sultan İbn Seyf idaresinde Bahreyn'i ele geçirmişlerdi (1717). İki yıl sonra Güney Dağıstan'daki Lezgiler, Gürcüler'in topraklarına saldırmışlar, fakat Gürcistan Valisi VI. Vahtang, Şah Hüseyin adına onları geri püskürtmüştü.

Safevî Devleti'ndeki bu iç karışıklıklar Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmeye başladı. Pasarofça Antlaşması'ndan (1718) sonra Osmanlı-Safevî münasebetlerinde gerginleşme olmuş, bazı devlet adamları batıda kaybedilen toprakların doğuda telâfi edilmesi yolunda tekliflerde bulunmuşlardı. Ancak Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesiyle Osmanlı-Safevî münasebetlerinde yeni bir döneme girildi. Öte yandan 1711 Prut Savaşı'nda yenilen Ruslar, Hazar-Karadeniz arasından güneye ilerleme siyasetine başlamışlardı. Dağıstan'daki Sünnî-Şiî mücadelesi Osmanlılar'ın bu bölgeyle ilgilenmesini gerektiriyordu. İran'daki olayların iç yüzünü iyice öğrenmek isteyen Damad İbrâhim Paşa, 1132 Şevvalinde (Ağustos 1720) Dürrî Ahmed Efendi'yi elçi olarak bu ülkeye gönderdi. Safevî merkezinde önce İ'timâdüddeve (başvezir), sonra

da Şah Hüseyin Mirza ile görüşen Ahmed Efendi, İbrâhim Paşa'dan aldığı özel emir gereğince Safevî Devleti'nin iç durumu hakkında bilgi toplayıp 15 Safer 1134'te (5 Aralık 1721) İstanbul'a döndü. Verdiği raporda Safevî Devleti'nin yıkılmaya yüz tuttuğunu belirtiyordu. Ruslar ise daha önce 1715-1717 yılları arasında Volynsky'yi göndererek Safevî Devleti'nin iç durumundan haberdar olmuşlardı.

Öte yandan Safevîler'le yeniden mücadeleye başlayan Kandehar hâkimi Mîr Mahmud 1132'de (1720) Kirman'ı, ardından Meşhed'i zaptederek İsfahan'a yaklaştı ve Safevî başşehirini kuşattı (1134/1722). Bu esnada bazı Safevî devlet adamları Safevî hânedanı mensuplarının esir düşmesinden korkarak Şah Hüseyin'in oğlu Tahmasb'ı Kazvin taraflarına kaçırdılar. Aynı yıl Hacı Dâvud Bey liderliğindeki Şirvan Sünnîleri ise Şemâhî, Şaburan, Ereş vb. yerleri zaptettikten sonra Osmanlı Devleti'ne katılmak için müracaat etmişler, Osmanlı hükûmeti de Dâvud Bey'i Şirvan hanlığına getirmişti.

Bu arada 1133 Saferinde (Aralık 1720) Lutf Ali Han'ın başkumandanlığında Mîr Mahmud Han'ın üzerine yürüyen Safevî ordusu onu geri çekilmeye zorladı. Ancak onun önce Bahreyn üzerine gitmesini isteyenler Lutf Ali Han'a gerekli mühimmatı göndermeyince o da Kirman'dan dönüştü Şiraz'a kadar bütün çiftlikleri ve mâlikâneleri yağmalatarak aldığı levazımatı askerlerine dağıttı. Böylece Mîr Mahmud Han rahatça İsfahan'ın kuzeydoğusundaki Gülnâbâd'a geldi. Fakat Afganlılar'ın ordusu az ve savaş aletleri eksik olduğundan kuşatma uzuyordu. O sırada başlayan kıtlık sebebiyle Şah Hüseyin teslim oldu ve İsfahan'ı Mahmud'a bırakarak onun lehine tahttan feragat etti (Muharrem 1135/Ekim 1722). Onun tahttan indirilip hapse atılması sırasında daha önce veliaht tayin edilmiş olan oğlu Tahmasb kuvvet toplamaya çalışıyordu. Ancak babasına yardım için geç kaldı ve Mahmud'un baskısı üzerine Safevî şahı olarak ilân edildiği Kazvin'den kaçtı. Daha sonra Nâdir Han'ın desteği ve himayesi altında

Afganlılar ile mücadelesini sürdürmeye çalıştı. Mir Mahmud'u bertaraf eden (1725) Gilzeyler'den Eşref Han, bu kuvvetlere karşı başarılı olamayınca hem intikam almak hem de o sırada İran'ın büyük bölümünü ele geçirmiş olan Osmanlılar'ın tahta çıkarmalarını önlemek için mahpus bulunan Hüseyin Şah'ı öldürttü (Muharrem 1139/Eylül 1726). Bazı kaynaklarda Hüseyin Şah'ın esir iken Osmanlı hükümdarına gizlice mektup gönderdiği, İran'ın Afganlılar'dan, kendisinin de esaretten kurtarılmasını rica ettiği, bunun üzerine Sadrazam İbrâhim Paşa'nın Eşref'e İsfahan'ı bırakıp Kandehar'a çekilmesi için ihtarda bulunduğu, sadrazamın mektubunu alan Eşref'in de Hüseyin'in kesik başını elçiye göstererek meselenin kılıça halledilebileceği ima ettiği rivayeti naklolunur (İA, XI, 650). Şah Hüseyin, vesâyet altında olmadan hüküm süren son Safevî hükümdarı olup bazı tarihçilerce müstakil Safevî hâkimiyetinin sona eriş tarihi onun tahttan çekildiği 1722 yılı olarak kabul edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 636, 637; Dürri Ahmed Efendi, *Sefâretnâme-i İran*, İÜ Ktp., TY, nr. 3228, V, 136-164, 371-408, 432-435; Râşid, *Târih*, II, 418-420, 428-431; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, s. 20-24; T. Krusinski, *Târih-i Seyyâh* (trc. İbrâhim Müteferrika), İstanbul 1277, s. 20 vd., 46-68; Ebû'l-Hasan Kazvîni, *Fevâ'idü's-Sâfeviyye* (nşr. Meriyem Mir Ahmedî), Tahran 1368, s. 78-82; J. Malcolm, *History of Persia*, London 1815, I, 592-594; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 250; IV/1, s. 150, 172 vd.; L. Lockhart, *The Fall of the Safavi Dynasty and the Afghan Occupation of Persia*, Cambridge 1958, s. 1 vd.; a.mlf., "Hüsayn", *EI²* (İng.), III, 603-604; Ahmed Tâcbahş, *İrân der Zamân-ı Şafeviyye*, Tebriz 1340 hş., tür.yer.; Münir Aktepe, *1720-1724 Osmanlı-İrân Münâsebetleri*, İstanbul 1970, bk. İndeks; a.mlf., "Dürri Ahmed Efendi'nin İran Sefâreti", *BTİD*, I/1 (1967), s. 56-60; I/2 (1967), s. 60-63; I/3 (1967), s. 64-66; I/4 (1968), s. 60-62; I/5 (1968), s. 53-56; I/6 (1968), s. 82-84; Zambaur, *Manuel*, s. 261; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 213-216; H. R. Roemer, "The Safavid Period", *CHIr*, VI, 310-324; "Hüseyin", *İA*, V/1, s. 643-645; Tahsin Yazıcı, "Safevîler", a.e., X, 56; Bekir Kütükoğlu, "Tahmasb II", a.e., XI, 648-650; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Muîn), VI, 7958-7959; R. Matthee, "Sultân Hüsayn", *EI²* (İng.), IX, 854.

AHMET TAŞAĞIL

HÜSEYİN MÛNİS

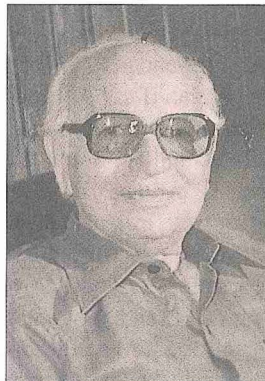
(حسين مونس)

(1912-1996)

Mısırlı İslâm tarihçisi,
gazeteci-yazar.

Süveyş'te doğdu. 1934'te Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Tarih Bölümü'nü bitirdi ve aynı üniversitede eş-Şarku'l-İslâmî fi'l-'aşri'l-hadîs başlıklı yüksek lisans tezini hazırladı. Daha sonra Fransa'ya giderek Paris Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Kürsüsü'nden ve Ecole des Hautes Etudes'den mezun oldu. 1939-1945 yılları arasında Zürih Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ders verdi ve bu arada *Essai sur la chute du califat umayyade de Cordoue* adlı tezle doktor unvanını aldı (1943). Mısır'a döndükten sonra 1954'te Kahire Üniversitesi'nin İslâm Tarihi Kürsüsü'ne hoca olarak tayin edildi; ayrıca 1955'te Tâlim ve Terbiye Bakanlığı Kültür Dairesi genel müdürlüğüne getirildi. 1957-1969 yılları arasında İspanya'da Mısır Büyükelçiliği kültür ataşeliğinde bulundu ve Madrid İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaptı. 1969-1977 yıllarında Küveyt Üniversitesi Tarih Bölümü'nde önce öğretim görevlisi, ardından bölüm başkanını oldu. Hüseyin Mûnis Kahire'de vefat etti.

Mısır'ın kültür hayatında önemli rol oynayan Hüseyin Mûnis, ilmi eserlerinin yanı sıra çok sayıda hikâye ve roman türünde eser kaleme aldığı gibi bazı dergi ve gazetelerde editörlük yapmış ve buralarda çok sayıda yazı yayımlamıştır. Süleyman Cevdet'in verdiği bilgiye göre Hey'etü'l-kitâb'a bağışladığı 3000 ciltlik kütüphanesi Mısır'da tarih ve özellikle Endülüs tarihi konusunda en zengin koleksiyona sahiptir (Ceridetü'l-Vefd [19.III.1992]).

Hüseyin Mûnis

Hüseyin Mûnis "İslâm tarihi" ve "İslâmî tarih" terimlerini tenkit ederek İslâm ve müslüman kavramları arasında ayırım yapılması gerektiği görüşünü savunmuştur. Çünkü söz konusu tarih din olarak İslâm'ın tarihi değil müslümanların tarihidir. Ona göre Araplar'ın ve müslümanların hatalarla dolu tarihini dine mal etmek gerekir (Sâmî Diyâb, *el-Ehrâm* [05.V.1996]). Ayrıca müslümanların kendilerine çekidüzen vermeye ve İslâm'ı savunmak için kuvvetli olmaya çaba harcamadıklarını, buna karşılık İslâm düşmanlarının çok çalıştığını, bunun ise şevklerini büsbütün kırdığını söylemektedir. İmâd el-Miğzâî, Hüseyin Mûnis'in müslümanların geri kalmasının İslâm'la bir ilgisinin bulunmadığını söylediğini bildirmektedir (Ceridetü'l-Vefd [30.III.1992]).

İslâm tarihindeki bazı olayların birtakım devlet adamlarının müdahalesi sebebiyle yanlış aktarıldığını ileri süren Hüseyin Mûnis'e göre bazı devlet adamları tarihçilere baskı yapmışlar ve gerçekleri yazmalarını engellemişlerdir. Hüseyin Mûnis, bu yüzden bazı tarihçilerin kitaplarındaki yanlışları düzeltmek için sonradan eksiltme ve ilâveler yaparak eserlerini tekrar kaleme aldıkları kanaatindedir (Muhammed Bekir, *Ceridetü'l-enbâ'i'l-Küveytiyye* [03.XI.1995]).

Yerli ve yabancı birçok kuruluşun üyesi olan ve çeşitli ülkelerdeki üniversitelerde dersler veren Hüseyin Mûnis çalışmalarından dolayı birçok ödül aldı. Üçüncü dereceden Mısır cumhuriyet nişanı, Mısır devlet takdir ödülü ve Alfonso nişanı (İspanya) bunların başlıcalarıdır.

Eserleri. 1. *eş-Şarku'l-İslâmî fi'l-'aşri'l-hadîs* (Kahire 1935, 1938). Yüksek lisans tezi olup hocası Muhammed Şefik Gurbâl'in bir girişile yayımlanan eserde Mısır'ın Fransızlar tarafından işgalinden sonraki İslâm âleminin durumu anlatılır. 2. *Fethu'l-'Arab li'l-Mağrib* (Kahire 1947). 3. *Essai sur la chute du califat umayyade à Cordoue en 1009* (Kahire 1948). Endülüs Emevî halifeliğinin yıkılışı hakkındaki doktora tezidir. 4. *Şuver mine'l-bu'ûle* (Kahire 1949, 1956). 5. *Mısır ve risâletühâ* (Kahire 1955, 1956). 6. *Historical Atlas of Muslim Peoples* (Amsterdam 1957; R. Roolvink v.dğr.). 7. *Fecrü'l-Endelüs; dirâse fî târihi'l-Endelüs mine'l-fethi'l-İslâmî ilâ kıyâmi'd-devleti'l-Emeviyye* (Kahire 1959). 8. *Nûruddîn Mahmûd* (Kahire 1378/1959, 1984). 9. *Rihletü'l-Endelüs*

HÜSEYİN b. MUHAMMED en-NECCÂR

(bk. NECCÂR, Hüseyin b. Muhammed).